

Ernest Mandel: Varför den sovjetiska byråkratin inte är en ny härskande klass

[Ur Monthly Review, vol 31, no 3, july/august 1979, s 63-86.]

I

Äntligen har Paul Sweezy börjat diskutera den marxistiska traditionen – som han erkänner på det hela taget företräds av trotskismen – i fråga om den ryska revolutionen och dess senare öde. Förvisso avvisar han fortfarande denna tolkning. Men han är åtminstone beredd att diskutera den, och hans första kommentarer som finns i *Monthly Review* (oktober 1978) är av provisorisk karaktär. Genom att besvara dem och de väsentligaste invändningar de reser hoppas vi kunna bidra till en konstruktiv debatt om en avgörande fråga för den internationella arbetarrörelsens framtid – både med Paul Sweezy, *Monthly Reviews* redaktörer och läsarna av denna tidskrift.

Sweezy läxar upp oss för att vi – 40 år efter att Trotskij gjorde sin analys 1939 – upprepar tesen att Sovjetunionens öde och därmed frågan om byråkratins karaktär fortfarande inte är avgjord. Sweezy hävdar att det går att förstå Trotskij eftersom han ställde frågan i ett kortsiktigt perspektiv. Mandel, fortsätter han, upprepar bara Trotskij utan att inse att själva den tidsskala han använder undergräver teorins trovärdighet.

Den detalj Sweezy verkar missa är att de problem Trotskij behandlar inte handlar om tidsskalan utan grundläggande utvecklingstrender i den dåtida världen. Det blir uppenbart om vi återigen återger de två stycken ur Trotskijs artikel **Sovjetunionen i krig** som Sweezy citerar:

Om det emellertid medges att det nuvarande kriget inte kommer att framkalla revolution utan ett förtvinande proletariet, så återstår ett annat alternativ: monopolkapitalismens fortsatta nedgång, dess fortsatta sammanväxt med staten och ersättandet av demokratin, där den ännu finns kvar, med en totalitär regim. Proletariatets oförmåga att ta ledningen över samhället kan under dessa förhållanden faktiskt leda till framväxten av en ny härskande klass ur den bonapartistiska fascistbyråkratin.

Och vidare:

Om oktoberrevolutionen mot all sannolikhet under det nuvarande kriget, eller omedelbart därefter, misslyckas att finna sin förlängning i något av de avancerade länderna; och tvärtom, om proletariatet överallt slås tillbaka på alla fronter – då skulle vi utan tvekan tvingas att ta upp frågan om en omvärdering av vår uppfattning av dagens epok och dess drivkrafter. I så fall skulle det inte vara fråga om att sätta en glosboksetikett på SSSR eller det stalinistiska gänget utan om en ny värdering av det världshistoriska perspektivet för de nästa decennierna om inte seklen: Har vi nått den socialistiska revolutionens och det socialistiska samhällets epok, eller, tvärtom, epoken för den totalitära byråkratins förfallande samhälle?¹

Men, betonar Sweezy, den proletära revolutionen har inte segrat i något utvecklat land, varken under Andra världskriget eller omedelbart efter det. Det är otvivelaktigt sant. Men Sweezy glömmer den andra delen av den fråga som Trotskij ställer: har ”proletariatet förtvinat”? Till antalet? Vad gäller utbildning? Vad gäller organisationsnivå eller stridbarhet? Hur kan man driva en sådan tes efter maj 1968, som såg tre gånger så många strejkande som ockuperade fabriker i Frankrike som den tidigare rekordnivån från juni 1936? Efter hösten 1969 i Italien, som såg åtta gånger så många arbetare som ockuperade fabriker som under den berömda strejkvågen i november 1920? Efter de

1 L Trotskij, **Sovjetunionen i krig**, på marxistarkiv.se, s 5 och 8.

sex första månaderna 1976 i Spanien, som såg tre gånger så många strejkande som vid revolutionens höjdpunkt 1936? Och då har vi inte räknat med Storbritannien, Japan, mindre europeiska länder som Portugal och andra ställen, där arbetarklassens kamp under det senaste årtiondet med råge har passerat de högsta nivåerna från före kriget.

Har proletariatet ”överallt slagits tillbaka på alla fronter”? Har den (borgerliga) demokratin, där den fortfarande existerade 1939-40, ersatts av totalitära regimer? Återigen, uppenbarligen inte. Så det är inte av gammal vana eller av överdriven respekt för ”lärares” som vi håller fast vid Trotskijs begrepp från 1939 års teser. Vi drar denna slutsats eftersom vi grundar oss på ett sakligt bokslut över vad som har hänt under de senaste 40 åren.

I själva verket är och förblir frågan om hur den långsamma utvecklingen ser ut densamma som den Trotskij ställer i sin artikel från 1939. Men tidsskalan var uppenbarligen felaktig. Och på grund av det utelämnades en ”mellanliggande” variant, som just förklarar varför frågan fortfarande inte har avgjorts av historien. Världsrevolutionen tilltog efter Andra världskriget. Arbetarklassens kamp förtvinade inte utan fick ett uppsving. Men på grund av de effekter som 20 års nederlag för revolutionen hade fått på arbetarklassens normala medvetande så var detta uppsving bara delvis och kunde därmed till största delen kanaliseras av politiska krafter från, eller som hade sitt ursprung i, den traditionella arbetarrörelsens byråkratier (det brittiska Labourpartiet, de franska, italienska och grekiska kommunistpartierna, titoismen, maoismen, etc).

I en del halvkoloniala länder hindrade inte detta att det blev nya segerrika socialistiska revolutioner, även om de redan från början var byråkratiskt förvanskade (Jugoslavien, Kina, Vietnam). I de imperialistiska länderna, där borgarklassen är mycket mäktigare och det därmed krävs ett mycket högre medvetande och ledarskap inom proletariatet för att revolutionen ska segra, ledde det å andra sidan till att masskampens antikapitalistiska möjligheter urvattnades, men inte utan att arbetarklassen lyckades erövra nya och viktiga reformer i det borgerliga samhället, och hindrade borgarklassen från att ta till öppna diktaturer.

Av skäl som vi inte kan gå in på här följde sedan en period av accelererad ekonomisk tillväxt i de imperialistiska länderna, som innebar en ny tillväxt av proletariatet. Det lade i sin tur grunden till nya revolutionära möjligheter i väst – där explosionen i maj 1968 är det första uttrycket. Med andra ord slog inte ”proletariatet till reträtt på alla fronter” utan det ägde rum ett uppsving som inte var nog för att störta kapitalismen, men räckte till för att förhindra att man gradvis gled in i ”den totalitära byråkratins förfallande samhälle”. Men efter efterkrigskapitalismens ”långa expansionsväg” följde svängningen i slutet av 1960-talet som obevekligt har inlett en period av djupa och utdragna kriser, som på nytt ställer frågan som Trotskij gjorde det.

Låt oss tillägga att Trotskijs artikel från 1939 bara var ett första utkast till de historiska perspektiv som Andra världskriget ställde. I ett mer programmatiskt dokument – hans verkliga politiska testamente – **Fjärde internationalens manifest om det imperialistiska kriget och den proletära världsrevolutionen** (maj 1940), så ställer Trotskij frågan om tidsskalan på ett mycket mer realistiskt sätt:

Kommer inte revolutionen att förrådas även denna gång, eftersom det finns två Internationaler i imperialismens tjänst, medan de verkligt revolutionära elementen utgör en liten minoritet?... För att finna ett riktigt svar på denna fråga måste man ställa den korrekt. Naturligtvis kan och kommer ett eller annat uppror att sluta i nederlag på grund av det revolutionära ledarskapets omogenhet. Men det är inte en fråga om ett enstaka uppror. Det är en fråga om en hel revolutionär epok...

Det är nödvändigt att förbereda sig inför många år, ja t o m decennier av krig, uppror, korta perioder av vapenstillestånd, nya krig, nya uppror. Ett ungt, revolutionärt parti måste grundas på detta perspektiv. Historien kommer att ge det tillräckligt med tillfällen och möjligheter att testa

sig självt, att samla erfarenhet och att mogna²

I denna mening är den tidsskala för efterkrigsperioden som Sweezy ställer mot Trotskij's teser just den som Trotskij räknade med när han ställde frågan på ett mer programmatiskt och mindre propagandistiskt sätt. Men, kan man fråga, vad har allt detta att göra med den sovjetiska byråkratins klasskaraktär? När vi besvarar denna fråga befinner vi oss i trotskismens, det vill säga den nutida revolutionära marxismens, historiska kärnpunkt. Trotskismen anser att arbetare och fattigbönder ska ta makten närhelst möjligheten uppstår. Under imperialismens tidsålder kan möjligheterna uppstå i ett mindre utvecklat land innan det uppstår i de mer utvecklade. Men maktövertagandet (och upphävandet av det privata ägandet av produktionsmedlen) är bara en nödvändig men i sig själv otillräcklig förutsättning för att bygga socialismen. Denna process kan bara bli framgångsrik i internationell skala. (Den ska givetvis inledas varhelst makten har tvingats ur kapitalisternas händer.)

Stalinismen, byråkratins seger i Sovjetunionen, är en följd av världsrevolutionens delvisa nederlag. Världsrevolutionen spred sig inte till de utvecklade länderna. Men inte heller besegrades den så svårt att kapitalismen kunde återupprättas i Sovjetunionen (imperialisterna försökte hårt att uppnå det 1918-21, 1941-44 och återigen, om än mindre direkt, 1948-51). Sovjetunionens slutgiltiga öde beror på utgången av den världsomfattande kampen mellan kapital och arbete. Om världsproletariatet besegras på ett avgörande sätt då kommer byråkratin att bli en ny härskande klass (om det är en ny klass eller en kapitalistisk klass är en annan fråga). Om däremot den socialistiska revolutionen segrar i väst eller den politiska revolutionen segrar i Östeuropa, då kommer det sovjetiska proletariatet snabbt att störta den byråkratiska makten i Sovjetunionen innan byråkratin har fått chansen att bli en sådan ny härskande klass.

Vi betonar: ”eller den politiska revolutionen segrar i Östeuropa”. Ty Sweezys andra argument – tanken att arbetarklassen accepterar regimen om än motsträvigt – motsägs av imponerande händelser som han överhuvudtaget inte nämner: arbetarupproren i Tyska demokratiska republiken 1953, den ungerska revolutionen 1956, Pragvåren 1968 och de polska arbetarnas upprepade massuppror. Har inte dessa historiska händelser i själva verket givit ett verkligt ”konkret” innehåll till den ”abstrakta” tanke på en politisk revolution som Trotskij och Fjärde internationalen förde fram för 45 år sedan?

//

Antagandet att den sovjetiska byråkratin är en ny härskande klass går inte ihop med en riktig analys av den verkliga utvecklingen och sovjetsamhällets och ekonomins motsättningar under de senaste 50 åren. Utifrån den historiska materialismens synvinkel måste ett sådant antagande innebära att det har uppstått ett nytt utsugande produktionssätt i detta land. Om så var fallet så skulle vi för första gången i historien möta en ”härskande klass” vars allmänna uppträdande och egna intressen (som givetvis styr detta uppträdande) går mot den befintliga samhällsekonomiska systemets behov och inre logik. Ett av den sovjetiska ekonomins viktigaste kännetecken är faktiskt att det är omöjligt att förlika planeringens behov, att optimera den ekonomiska tillväxten (inte utifrån en ”absolut” synvinkel utan inifrån systemets egen logik), med byråkratins materiella egenintressen.

Alla de på varandra följande ekonomiska reformer som byråkratin har genomfört i Sovjetunionen – från återinförandet av företagsbaserad kostnadsbokföring (*chozrazjot*) under Stalin till Chrusjtjovs *sovnarchoz*-experiment, till Libermans tilltänkta användning av vinsten som indikator på den allmänna ekonomiska effektiviteten, till Kosygin's införande av ”blandade indikatorer” för att mäta denna effektivitet – har varit tänkta att övervinna denna motsättning, men utan några varaktiga framgångar. Det är lätt att förklara denna uppenbara paradox genom att betona byråkratins parasi-

2 L Trotskij, **Fjärde internationals manifest om det imperialistiska kriget och den proletära världsrevolutionen**, på marxistarkiv.se, s 22.

terande karaktär som står i direkt motsättning till systemets logik. Man kan också tillägga att en samhällelig planering bara kan fungera friktionsfritt när den leds av de associerade producenterna, vars materiella intressen är ”social utdelning” och inte egna särskilda fördelar som ställer fabrik mot fabrik, stad mot stad, bransch mot bransch och region mot region. Men allt detta innebär att byråkratin – som just är ute efter sådana särskilda fördelar – inte är en ny härskande klass som leder ett nytt självreproducerande produktionssätt, utan en utväxt på samhället under övergång mellan kapitalism och socialism. Den byråkratiska regimen är inte bara alltmer slösaktig. Den förhindrar också systemet med ekonomisk planering, som grundas på socialiserad egendom, att fungera effektivt. Och detta otvivelaktiga faktum går i sig själv inte ihop med att kalla byråkratin en härskande klass och Sovjetunionen ett nytt ”exploaterande produktionssätt” vars ”rörelselagar” aldrig har specificerats.

För det andra skulle vi, återigen för första gången i historien, stå inför en härskande klass som inte kan fortleva med hjälp av det samhällsekonomiska systemets eget funktionssätt. Det finns inga garantier för att en byråkrat kommer att förbli byråkrat. Det finns ännu mindre garantier för att hans eller hennes söner eller döttrar kommer att förbli byråkrater. Vi kan hålla med om att den vertikala rörligheten – som under Stalin var en av samhällets viktigaste säkerhetsventiler – under de senaste decennierna har minskat avsevärt i det sovjetiska samhället. ”Gubbväldet” inom presidiet är ett symboliskt tecken på vad som händer inom hela det sovjetiska samhället. Byråkraternas ”anställningstrygghet” har utan tvekan ökat. Men det leder bara till ökade sociala spänningar (till exempel tryck för att få tillgång till högre utbildning), och är inte någon verklig lösning på byråkraternas oförmåga att garantera att deras maktställning och privilegier blir beständiga. Dessutom är dessa ställningar fortfarande i huvudsak knutna till speciella funktioner där de är beroende av politiska beslut (till exempel den ökända *nomenklaturan*) och inte av en speciell roll inom den samhällliga produktionsprocessen. Härav följer byråkraternas påtryckningar för att få varaktiga band till speciella fabriker, företag, truster (det vill säga att återinföra privategendom i ordets ekonomiska betydelse innan det återinförs i juridisk mening). Härav det ständiga trycket från breda skikt inom byråkratin för att få en kvalitativt ökad självständighet på fabriks- eller branschnivå (det vill säga att undkomma den centraliserade planens järnhårda ramar). Härav deras tendens att ackumulera privat kapital med hjälp av mutor, korruption, ”grå” och svart marknadsverksamhet, hamstring av utländsk valuta och guld, etc. Härav följer också trenden mot en allt större ”symbios” med deras motsvarighet i väst, inklusive skapandet av bankkonton i banker i väst (speciellt tydligt i ”folkdemokratierna”).

Allt detta pekar i riktning mot att det kan uppstå en ”ny härskande klass” – inte en ”ny klass” utan en gammal vanlig kapitalistklass som grundas på privat egendom. Men innan denna process kan förverkligas måste man övervinna två väldiga hinder: arbetarklassens motstånd, som under loppet av ett sådant återupprättande skulle tendera att förlora det de värderar allra mest med den nuvarande organisationen (i själva verket troligen det enda de värdesätter): garanterad anställningstrygghet, det vill säga rätten till arbete, full sysselsättning, och som ett resultat av det ett mycket mindre hektiskt arbetstempo än i väst; och motståndet från viktiga delar av statsapparaten (beakta hur Tito slog ner på de jugoslaviska ”biljonärerna” i början av 1970-talet, när faran för återupprättande blev verklig). Så att säga att en ny härskande klass existerar och styr feltolkar de verkliga samhällliga strider som äger rum i dessa länder. Det förutsätter att en kamp vars utgång fortfarande är öppen redan har avgjorts i det förflutna.

För det tredje skulle vi, likaså för första gången i historien, stå inför en ”härskande klass” som representerar ett ”produktionssätt” som när det ”störtas” lämnar den grundläggande strukturen intakt. I ett välkänt stycke i **Kapitalets** tredje band skriver Marx att varje produktionssätt karakteriseras av ett speciellt sätt att tillägna sig den samhällliga merproduktionen. I Sovjetunionen tillägnas den samhällliga merproduktionen på ett tvåfaldigt sätt: i form av bruksvärden, såtillvida den till största delen utgörs av ytterligare utrustning och råvaror, och i form av varor, såtillvida den till mindre del

utgörs av lyxvaror (och speciella tjänster) som byråkratin köper med sina privilegierade inkomster. Men denna dubbla form att tillägna sig den samhälleliga merproduktionen skulle inte förändras efter att den byråkratiska diktaturen har störtats – om så bara därför att de sovjetiska arbetarna säkerligen inte kommer att omvandla produktionsmedlen till varor (vilket vore att återupprätta kapitalismen!), utan också därför att de inte på kort sikt kommer att kunna avskaffa konsumtionsartiklarnas karaktär som varor (en ny revolution i Sovjetunionen skulle inte göra det möjligt att bygga socialismen i ett land). Likaså skulle varken undertryckandet av det privata ägandet av produktionsmedlen eller den centraliserade planeringen eller det statliga monopolet på utrikeshandeln förändras av en sådan revolution (som vi därför föredrar att kalla för en politisk revolution). Sammantaget leder alla dessa faktorer uppenbarligen till att den ekonomiska strukturen i grunden är oförändrad.

Förvisso kommer det att ske en radikal förändring av systemets arbetsmetoder. Den stora massan av producenter kommer att få det avgörande ordet om vad som produceras och hur det produceras. De sociala ojämlikheterna kommer att minska radikalt. Det enorma slöseri som den byråkratiska vanskötseln orsakar kommer att upphöra. Organiseringen av arbetet och dess hierarkiska struktur kommer att ses över på ett radikalt sätt. Men själva den uppbyggnad som skisseras ovan – den specifika formen för hur den samhälleliga merproduktionen tillägnas – förblir i grunden densamma.

För det fjärde leder antagandet att byråkratin är en ny härskande klass till slutsatsen att vi för första gången i historien står inför en ”härskande klass” som inte existerar innan den faktiskt härskar. Varifrån kommer den? Sweezy svarar: ”Den nya utsugande klassen utvecklas ur de förhållanden som revolutionen själv skapade.” Men detta kringgår faktiskt själva frågan. Samhällsklasser är grupper av människor som deltar i speciella förhållanden som härrör ur produktionsprocessen (”produktionsförhållanden”). Samhälleliga förändringar kan förändra dem, men de kan inte skapa dem från ingenting. I själva verket blir en konsekvent teori om en ”ny härskande klass” i Sovjetunionen bara begriplig om man förutsätter att delar av arbetarklassen (arbetarbyråkratin och arbetararistokratin) och intelligentsian (småbourgeoisien och högre statstjänstemän) var en slumrande ny härskande klass redan innan de ”tog makten”, det vill säga innan ”revolutionen”.³ Men ett sådant antagande leder till väldiga konsekvenser, som omfattar praktiskt taget alla delar av den samtida klasskampen i hela världen, och innebär en revidering av den marxistiska teorins alla beståndsdelar. Och utan detta antagande blir uppfattningen om en ”ny härskande klass” som har uppstått ”ur den historiska processen” helt absurd – byråkratin grep trots allt makten. Hur kan ett ”icke existerande” samhällsskikt gripa makten?

III

Tanken att sovjetbyråkratin (precis som den fackliga byråkratin i väst) inte har kapat navelsträngen till arbetarklassen, och att dess speciella intressen och politiska beslut kan betraktas inom ramen för detta speciella parasiterande förhållande till proletariatet, leder till slutsatsen att klasskampen i de kapitalistiska länderna fortfarande är en tvädelad process: kapital mot arbete (där byråkratin i det stora hela fungerar som ”kapitalets ställföreträdare bland arbetarna”).

Tanken att den sovjetiska byråkratin är en ny härskande klass och den oundvikliga slutsatsen att de kommunistpartier som inte sitter vid makten – åtminstone vad gäller deras centrala apparater – kan betraktas som kärnan till en ny möjlig utsugande klass, leder med nödvändighet till att vi måste ändra hela vårt sätt att se på hela 1900-talets historia. Klasskampen blir nu tredelad: ”kapital mot

3 Byråkratins maktövertagande var inte bara en ”utveckling ur de förhållanden som skapades av revolutionen själv” – ett påstående som undviker att ta ställning till den konkreta politiska kamp som ägde rum i Sovjetunionen på 1920-talet! Det utvecklades ur en framgångsrik politisk kontrarevolution (en ”kontrarevolution i revolutionen” om man så önskar, vars klassiska föregångare var Termidor under den franska revolutionen). I ljuset av dessa fakta gör Sweezy vänsteroppositionen en allvarlig orätt när han inte nämner att den så tidigt som 1923 – må så vara kanske ett par år för sent – inledde en konsekvent kamp för sovjetdemokrati och utvidgade politiska rättigheter för arbetarklassen.

arbete mot den nya möjliga utsugande klassen”.

Det handlar inte bara om att justera den historiska analysen (som i och för sig redan det vore hårresande, och åtminstone såvitt de bevis vi har tillgång till är en omöjlig uppgift). Det får politiska följder av mycket stor och allvarlig omfattning. Vi har då bara kvar att välja mellan två onda ting, som båda leder till slutsatser som sätter förespråkarna för teorin om en ”ny utsugande klass” i direkt motsättning till den internationella arbetarklassens kamp för frigörelse. Ty det finns faktiskt bara två sätt att se på den påstådda nya ”utsugande klassen”. Antingen är den i sin helhet och i allt väsentligt progressiv i jämförelse med kapitalistklassen, det vill säga den står i samma förhållande till borgarklassen som borgarklassen stod till den halvfeodala aristokratin före och under de borgerliga revolutionerna. En sådan hypotes skulle naturligtvis ligga helt i linje med en hård kritik av dess exploaterande natur. Men det skulle innebära att man under alla direkta konflikter mellan borgarklassen och den ”möjliga nya klassen” skulle ge samma ”kritiska stöd” till den ”nya klassen” som **Kommunistiska manifestet** tänker sig för den revolutionära borgarklassen. Och man skulle då – åtminstone delvis, om än inte fullständigt – bli tvungen att begränsa arbetarklassens antibyråkratiska kamp för att inte förhindra den ”progressiva” byråkratins seger över den reaktionära borgarklassen.

Själva tanken på en socialistisk revolution och arbetarklassens maktövertagande skulle åtminstone bli oviss. Förvisso kan man säga att den förfallande kapitalismen antingen skulle kunna leda till socialism eller till att det upprättas ett nytt klasssystem, som är progressivt jämfört med kapitalismen. Men i så fall skulle vi bli tvungna att beteckna alla segerrika revolutioner som har ägt rum hittills som ”byråkratiska revolutioner” och inte proletära revolutioner. Då skulle det minst sagt vara trovärdigt att påstå att tanken på en direkt övergång från kapitalism till socialism är ett utopiskt begreppsmässigt misstag från Marx’ och marxisternas sida.

Om den ”nya härskande klassen” är progressiv i jämförelse med kapitalismen, då skulle det innebära att klassamhället, tvärtemot vad Marx trodde, inte har uttömt sina progressiva möjligheter i och med kapitalismens uppkomst. Det skulle fortfarande vara möjligt med en ny och betydelsefull utveckling av produktivkrafterna – som i det långa loppet skulle leda till en vidare utveckling av den ”samhälleliga individen”, det vill säga av människans frihet – utan att avskaffa klassamhället. Då skulle socialismen bara vara att föredra moraliskt, inte som en historisk nödvändighet för att undvika barbari och mänsklighetens förfall.

Så trots att man utgår från att fördöma byråkratin som nya utsugare, blodsugare, arbetarklassens dödsfiender och fiender till människans frihet, etc, etc – och utan tvekan härrör 99% av varje självutnämnd marxists verkliga motiv för att kalla byråkratin för en ny härskande klass snarare ur en sådan förståelig moralisk indignation än ur en kylig vetenskaplig analys – så hamnar man paradoxalt nog i att historiskt rättfärdiga samma byråkrati, om inte att bli en öppen försvarare av alla dess brott.

Det är ingen slump. Inom den klassiska marxismens begreppsramar är klasser – inklusive härskande klasser – åtminstone under någon del av sin existens historiskt oundvikliga, det vill säga nödvändiga instrument för organiseringen av samhället. Om den sovjetiska byråkratin är en ny härskande klass och progressiv jämfört med borgarklassen, då är slutsatsen obestridlig: den har åtminstone tillfälligt spelat en nödvändig och progressiv roll i det sovjetiska samhället. Så efter en lång omväg skulle man hamna vid utgångspunkten. Visserligen är inte Gulag så bra, den hårdaste arbetslagstiftningen i världen var ganska osmaklig, men fanns det egentligen något alternativ? Ryssland måste trots allt industrialiseras och moderniseras, och det går inte att göra omelett utan att knäcka några ägg – man kunde bara övervinna underutvecklingen med hjälp av barbariska medel. Igår kallade ”vi” det att bygga socialismen ”med hjälp av barbariska medel”. Idag kallar ”vi” det att bygga ett nytt klassamhälle framför kapitalismen ”med hjälp av barbariska medel”. Men idag, precis som igår, måste ”vi” ”objektivt” medge att byråkratin – trots alla dess despotiska brott – är ”historiskt

nödvändig”. Och så vidare i all oändlighet.

Denna fälla är lätt att undvika med hjälp av den marxistiska, med andra ord trotskistiska, tolkningen av Sovjetunionens historia och byråkratins roll. Allt som är progressivt i Rysslands, Kinas, etc utveckling är resultatet av en socialistisk revolution. Allt som är reaktionärt är resultatet av byråkratins makt. Det finns ingen logisk sammankoppling mellan de två, utan de står i skarp motsättning till varandra. Det innebär att byråkratin inte är en klass utan en parasiterande tumör på proletariats kropp: att det sovjetiska samhället inte är ett nytt diktatoriskt produktionsätt utan ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism, som har hejdat i sin progressiva utveckling – kört fast, frusit fast – av en byråkratisk diktatur som måste störtas för att på nytt öppna vägen till socialismen.

Och om antagandet att byråkratin i egenskap av härskande ny klass är progressiv i jämförelse med borgarklassen leder till allvarliga slutsatser, då har antagandet att den är reaktionär jämfört med kapitalisterna tio gånger värre konsekvenser. Det skulle betyda att man, om man ställs inför en konflikt mellan den ”nya klassen” eller den möjliga ”nya klassen” och borgarklassen, skulle bli tvungen att ge kritiskt stöd åt den sistnämnda mot den förstnämnda.

IV

Om det borgerliga samhället inte har lett och – åtminstone inom överskådlig framtid – inte kommer att leda till proletära utan till ”byråkratiska” revolutioner, om kapitalismen i ett dussintal länder inte har ersatts av en arbetarstat (om än svårt byråkratiserad) utan av ett despotiskt klassamhälle, då är det uppenbart att det var något grundläggande fel i Marx’ och de klassiska marxisternas historiska prognoser och perspektiv. Dessutom var det uppenbarligen något i grunden fel med deras sociala, ekonomiska och politiska analys av själva det borgerliga samhället, av karaktären på dess inre motsättningar och i synnerhet av det moderna proletariats karaktär.

Marx’ uppfattning av socialismen – som fram till slutet av 1920-talet delades av nästan alla socialister – var ett fritt samhälle av associerade producenter som utvecklades ur arbetarklassens (den lönearbetande klassens) speciella ekonomiska, sociala, politiska, kulturella och till och med psykologiska särdrag, som skisserades i det **Kommunistiska manifestet** och förfinades i Marx’ och Engels’ senare skrifter i denna fråga.

Om man tror att kapitalismen kan leda både till ett nytt klassamhälle och – eller snarare istället för – till socialismen, att arbetarklassen själv skulle kunna lyfta upp en sådan ny ”utsugande härskande klass” istället för att leda mänsklighetens övergripande befrielse, då uppstår frågan: var inte analysen av den moderna arbetarklassens revolutionära och befriande resurser fullständigt felaktig ända från början? Det är många teoretiker som har gått långt i denna riktning, och Baran-Sweezys sista kapitel i **Monopolkapitalet** är den första och mest anmärkningsvärda ansatsen längs denna väg. Rudolf Bahro har fläckt sin annars imponerande bok **Alternativet** – den överlägset mest ingående kritik som har kommit ut om ett land som styrs av den stalinistiska byråkratin sedan Trotskijs **Den förrådade revolutionen** – av en ännu mer rättfram och konstlad bedömning: ”Proletariatet kämpar spontant bara för att anta borgarklassens levnadssätt, eller åtminstone småbourgeoisins som ligger närmast det.” Som man kunde vänta sig uttryckte Herbert Marcuse entusiastiskt att han var överens med denna bedömning.

Låt oss inte dröja vid frågan om ett sådant förkastande av den klassiska marxistiska analysen av arbetarklassen – den i väst såväl som den i Sovjetunionen – innebär att socialismen och det klasslösa samhället har blivit omöjligt eller inte. De olika försöken att hitta ett annat ”revolutionärt subjekt” som kan ersätta det moderna proletariatet – bönder i tredje världen, revolutionära studenter, intelligentsian, eller till och med marginaliserade utfattiga stackare – försummar att ta hänsyn till Marx’ viktigaste landvinning för den socialistiska rörelsen: att karaktären på det samhälle som skulle skapas åtminstone stod i ett växelförhållande till det ”revolutionära subjektets” samhälleliga

karaktär, ekonomiska makt, samhällspolitiska resurser och materiella intressen, och inte till i vilken grad den ena eller andra folkgruppen var moraliskt indignerad och gjorde individuellt uppror mot den existerande samhällsordningen. Det går inte att visa hur någon av de ovan nämnda samhällsskikten i någon högre utsträckning än den moderna arbetarklassen skulle kunna utveckla de nödvändiga materiella och samhälleliga förhållanden som krävs för att få till stånd ett verkligt klasslöst samhälle. Men stämmer det att 150 års klasskamp från det moderna proletariats sida (om vi bortser från den första periodens hungerrevolter, som Bahro helt rätt utelämnar ur sin analys och karaktärisering) kan sammanfattas i formuleringen att den tenderar att ”spontant bara... anta borgarklassens – eller småbourgeoisens – levnadssätt”?

För att göra en så oförsvarlig generalisering måste man vara väldigt blind för den rika, mångsidiga och lidelsefulla historia som arbetarklassens kamp utgör, där kapitel med trist ”konformism” står sida vid sida med kapitel med hisnande förmåga till fantasifullhet, djärv uppfinningsförmåga, makalöst hjältemod! Var arbetarna i Pariskommunen, de revolutionära arbetarna i Ryssland 1917-21, i Tyskland 1918-23, i Spanien 1936-37, i Jugoslavien 1941-45, i Ungerns i oktober-november 1956, på Kuba 1959-65, i Frankrike i maj 1968, i Prag 1968-69, i Italien på hösten 1969, i Portugal 1975, i Iran 1979, bara benägna att ”spontant... anta borgarklassens levnadssätt”? Och återigen: betedde sig arbetarna i Spanien 1975-76 i linje med Bahros regler – där vi för första gången i historien under en intakt fascistisk förtryckarapparat fick bevittna flera politiska regionala generalstrejker för det typiskt ”borgerliga livsstilskravet” att försvara och befria politiska fångar? Och detta är bara de mest framträdande exemplen som dyker upp i huvudet. Man skulle kunna lägga dussintals exempel till denna lista – många även från den amerikanska arbetarklassens historia.

Inför denna verkliga bild av arbetarklassens kamp under det senaste seklet, inför dessa överväldigande historiska bevis, måste vi formulera om frågan ”Varför har det inte ägt rum någon segerrik socialistisk revolution i väst?” på ett historiskt riktigt sätt: Varför har det hittills inte ägt rum någon sådan seger, trots proletariats periodiskt återkommande spontana försök att omvandla samhället längs socialistiska linjer – försök som uppenbarligen bekräftar att sådana segrar är möjliga? Då måste vi leta efter svaret i form av hur svårt detta företag är, den subjektiva faktorns roll, behovet av ett revolutionärt ledarskap, det proletära klassmedvetandets ojämna utveckling, den roll som medveten broms som först spelades av socialdemokratien (Tyskland 1918-19), och senare av de stalinistiska partierna (Spanien 1936-37), det vill säga den verkliga historiska dialektiken mellan världssocialismens objektiva och subjektiva förutsättningar. Världssocialismen kan bara komma till stånd som ett medvetet företag av ett samhälle som objektivt och materiellt kan förverkliga den. Det finns ingen sådan kraft i det borgerliga samhället vid sidan av det moderna proletariats.

Marxister är inte religiösa personer. Vår övertygelse om proletariats revolutionära resurser grundar sig på en vetenskaplig analys och noggrann undersökning av de historiska vittnesbörderna – inte på en irrationell tro eller formalistiska resonemang. Om de överväldigande historiska bevisen skulle visa att Marx’ antaganden var felaktiga, då skulle vi inte ha något annat val än att säga sanningen – i Marx’ sanna anda, som inte bara på skämt sa att hans favoritvalspråk var *de omnibus dubitandum* [man bör tvivla på allt – öa.].

Men vi vill hävda att de bevis som historien presenterat hittills inte motiverar några sådana förhastade generaliseringar. Både kapitalismen i väst och byråkratins diktaturer befinner sig idag i en djup och olöslig kris – inte marxismen. Om man vill undvika att ta sin tillflykt till enkla rationaliseringar av sitt eget missnöje över att den historiska processen går relativt långsamt, sin avsmak för de politiska vilseledarna, sin egen trötthet och demoralisering, då ska man behålla sitt sinne för proportioner och säga: låt oss vänta och se hur arbetarna kommer att kämpa under de kommande decennierna, nej halva seklet. Och låt oss inte vänta passivt utan göra allt vi kan för att garantera att denna arbetarkamp leder till en segerrik socialistisk revolution, innan vi gör några för tidiga bokslut och innan barbariet tar över.

Vi är tillbaka där vi började, och det så det förslår. Ja, frågan om den sovjetiska byråkratin är en ny härskande klass hänger direkt samman med frågan om världsrevolutionens och därmed mänsklighetens framtid. Den är också direkt knuten till frågan om arbetarklassens revolutionärt socialistiska möjligheter, till själva socialismens möjlighet, med andra ord till den vetenskapliga socialismen som sådan. Ty dessa frågor står i centrum för Marx' analys och det "marxistiska systemet". Och det finns inte något som helst tecken på att detta system inte är lika stabilt och fast grundat som någonsin.

(Översättning från engelska, Göran Källqvist.)